

שבת טיש

ספורים ואגדות * פנינים ופרפראות * מדות והליכות

ספורים בפרשה

פנינים

הנסתרות לה' אלקינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם (כט, כח)
 רבי שלום אליעזר הכהן פערסטר, הגיע פעם לבקר בישיבת סומבוטסהל, ובשהותו שם הלך להתפלל בבית הכנסת המקומי. התבונן הרבי בפני חברי הקהילה שנהגו כבני אשכנז וראה כי אינם מעטרים בזקן ובפאות, ומעוטס בעלי זקן קטן ומסדר שהיה מכנה 'א' שפיץ בערדל'. נענה הרבי ואמר: "איז לי ספק כי בלכם יראים ושלמים, אבל הלא כבר נאמר בתורה 'הנסתרות לה' אלקינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם', כלומר בזמן הזה הבנים לא מרגישים את שלמות נפשם של הוריהם האשכנזים שאינם מתחלטים בחיצוניות ולא מעטרים בזקנים ובפאות, ואף אם אמנם גלויים לפני ה' ויתברך כל הנסתרות, והוא מכיר את שלמות נפשם וטוהר לבבם, אבל לבנינו - כדי שישמחו גם הם את מורשתנו ללבית בדרך התורה המסורה לנו צריך 'נגלת' - יש להתראות להם באופן נגלה את מעשינו הטובים."

אל שלחנו של רבי אהרן מבלי, הגיע פעם מודריי-נער עם תלמידיו, והרבי הגניק להם רשות לעמוד על הספסל ולחזות בפניו, אז שבדרך כלל לא היתה דעתו נוחה מכם. את הספקתו נמק הרבי ביסוד דבריו של האר"ז 'המובאים בליקוטי תורה' לפרשת נצבים, שאהבתו של האדם ויראתו כלפי הבורא צריכים להיות בהסתר בין האדם לקונו בבחינת 'הנסתרות לה' אלקינו', אולם את המצוות המעשיות צריך לקיים בגללה כדי לחנך את הדורות הבאים בעשייתן, בבחינת 'הנגלת לנו ולבנינו עד עולם'. וחזר על אמרתו של אביו המהר"ד מבלי על דברי המדרש 'ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב' - "כל אלה מכוחו של יעקב שסגל מצות ומעשים טובים וזה להעמיד שנים עשר שבטים, כלומר בזכות זאת שיעקב אבינו עשה את מצותיו ומעשיו הטובים באופן גלוי, לכן וזה להעמיד י"ב שבטים בדרך התורה והמצוות."

והיטבד והרבה מאביתו (ה, ה)

רבי מנחם פ"ץ פרוסטיץ רבה של צעהלים, הגיע פעם לעת זקנותו לבקר את ה"חתן סופר", רבי שמואל עהרנפלד רבה של מוסיסודורף בריבתו של החתנים סופר. כאשר נפרדו הלך הרב ללוות את הנאון הישיש, ובקש ממנו לברך את בנו רבי שמחה בזוית בעל "מענה שמחה". תפלה התחמם מכם מתוך ענותנותו, אך כאשר הפציר בו רבי שמואל, נענה הרב את הבן בקול קם: "יהי רצון שתהיה גדול וחשוב יותר מאבדך". השתוממו כל השומעים על נסח הברכה, והאורח החל לספר: "בזמן שלמדתי אצל זקנך, מורי רבי המהרן החת"ם סופר, למד עמי בישיבה בחור מסים שאביו היה איש פשוט מאד. פעם התלונן הבחור לפני רבנו על כך שאביו מצער אותו הרבה, ורבנו החת"ם סופר זמן את האב ונתנה באזניו מדוע הוא מצער את בנו, וזהו הוא בחור מתמיד בתורה ומפגל ביראה, בל מחרמים. נאנח אבי הבחור ואמר 'בני מתנהג בפרשיות גדולות ומחמיר על עצמו כמדות תורות', והוסיף 'צביצ' היה מרגיש מר אלו בננו מתנהג בצדיק יותר ממנו?' השוב החת"ם סופר ואמר 'הלא על זה אני מתפלל תמיד שיהיו בני טובים יותר ממני...' כסימו את הספור אמר הרב מצעהלים: 'אקנה שגם הנאון ממסרסודורף יהיה שבעיניו מברכתי, שבנו יעלה במדרגתו יותר ממנו. והלא כך בוד בניהו בריהוידע את המלך דוד 'צאשר היה ה' עם אדני המלך, כן יהיה עם שלמה' ויגדל את פסאו מבפא אדני המלך דוד'."

לא בשמים היא (ה, ה)

תשובתו של רבי זלמליה מוילנא לידיעת התורה, היתה מספר ומיתדת. ספר עליו רבי לוי ב"ר בר מוילנא, כי פעם למד רבי זלמליה בבליה בבית המדרש שבצירה שניפישוק

הסמוכה לוילנא, ובאישון לילה השתוקק לעין בספר מסים שהיה בבית המדרש בוילנא. היה זה בבליה סגריי בעצמו של חורף, אולם רבי זלמליה לא שת לבו לכך והגדול והלך במסירות נפש העירה כדי לעין בספר הנדרש. בשמים את למודו התפלא אחד הנגידים על הליכתו באישון לילה מהלך וחזק כזה, ורבי זלמליה אמר: "הלא מקרא מלא בתורה לא בשמים היא וגו' ולא מעבר לים היא, ודרשו חז"ל במסכת ערובין לא בשמים היא, שאם בשמים היא אתה צריך לעלות אחריה, ואם מעבר לים היא אתה צריך לעבר אחריה. והלא המהלך משניפישוק ועד וילנא בודאי קטן הוא מהמהלך עד מעבר לים..."
 ועוד ספר רבי לוי עליו, שפעם בקש רבי זלמן לעין בספר מסים שלא היה מצוי בהשג"ד, שכן לפני ארון הספרים שבו עמד הספר המבקש עמד "ארנז גדול משא סכל שלשה אנשים". הלך רבי זלמליה בבית אחת הפה ואחת הפה, והחל לשנות באהבה עזה את מאמר חז"ל זה אם היא בשמים צריך אתה לעלות אחריה, ואם מעבר לים היא אתה צריך לעבר אחריה, עד שחש בעצמו רוחו גבוהה, ובבית אחת עלה בידו להגביה את הארנז הכבד בלי סייע של אדם נוסף ונטל את הספר שאליה השתוקק, ויהי לנס עניני כל רואיו.

כי קרוב אליה הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו (ה, ה)

בשנת תרמ"ג, נערכה התנאה של רבי ישראל מסטולין בנו של רבי אשר השני מסטולין בן ה"בית אהרן" מקרלין, עם בתו של רבי דוד מוילנא פולין בנו של רבי יוחנן מרחמיסטריווקא. התנאה התקומה בראחמיסטריווקא לבבדוד עם הפלס שעוד היה בחיים חיותו, ורבים מחסידיו קרלו הגיעו להשתתף בחתנת רבם שהקתר עוד בגלותו לאחר הסתלקות אביו. בשבת התפללו חסידיו קרלין בבית המדרש של הצדיק מרחמיסטריווקא, ובדרגם הרימו קולם בתפלה להתלכבות בקול שאנת האר"י. אחד מחשובי חסידיו קרלין, רבי איזיק דובראצ'ער, נצל את ההזדמנות לשהות בצלו של הצדיק מרחמיסטריווקא, שהיה מוקני הצדיקים בעת ההיא, והלך אל שלחנו ביום השבתידקש לאחר התפלה כדי להנות מזיונו. בשעת הקדושה רבה שמע ר' איזיק, כיצד חסיד אחד מתעננו אצל הרבי מרחמיסטריווקא מה דעתו על תפלתם של חסידיו קרלין בצעקות, והרבי השיב "אם בנות חלב באה יחד עם קול הצעקה, בודאי טובה היא". הרמן בדבריו היה ברוי, שרק מי שבנותו לשם שמים יפה לו לצעק, ור' איזיק החסיד הקרליניא לא היה מסגל להבלי. "ומחל לי הרבי", אמר, "אך רבנו היה אהרן' למדנו שאף אם אין הבונה בראוי, יש להרים את הקול בתפלה, שכן מקרא מלא דבר הכתוב 'כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו'. ואלו היה נאמר 'בלבבך' קדם' בפיך' לא יוכל היה אדם מושראל לפתח פיו בתפלה, שכן תפלה צריך לב שלם לב, ולאחר מכן יוכל להוציא את הדברים בפיו. אז עתה שכתוב תפלה בפיך' ואחר כך 'בלבבך' למדנו, שיאמר האדם בפיו אפלו קדם בנות לבו, וסופו שגם לבו יתעורר בעקבות תפלתו והלכתת עד שיהיו פיו ולבו שוים."

פעם נוספת ארע, וחבורה של חסידיו קרלין הגיעה לרחמיסטריווקא. ולפני התפלה בקשו את רשותו של רבי יוחנן להרים את קולם בתפלה בדרגם. השוב להם הצדיק מרחמיסטריווקא: "איני להחליט מראש כי עומדים לצעק בתפלה, אלא נעמידם להתפלל, והצעקה באה מאלה כפאשר מועים להתלכבות בתפלה". ואכן, הפעם עמדו בני החבורה להתפלל בנחת ובלי התלכבות יתרה, ואטיאט גברה ההתלכבותם עד שלא עלה בידם להתאפק, והצעות פרצו מאליהם..."

אתם נצבים היום (כט, ט) - מובא בזרה, "היום" - דא ראש השנה. "היום" נטריקון קוית תבוא אלי, כלומר מתי תהוד השכינה לשכן בציון, ועליו צריכים להתפלל בראש השנה. ורמז בפסוק 'הגדתי היום לה' אלוקיך - היום זה ראש השנה, כלומר אבקשך רבנו שבראש השנה אני רק לה' - כבוד שמו ויתברך ולא על עניני הפרטים. וכן 'ראש השנה' בגימטריא 'בית המסדר', כי עקר התפלה בראש השנה צריכה להיות על צאנת ישראל ובנין הבית המקנה. (האמרי חיים מוילנא)

למען הקים אתה היום לו לעם (כט, יב) - רמז לדברי חז"ל שהקב"ה הפחית פמנון ק"ץ שנים מגלות ישראל במצרים, ויצאו אחרי ר"י שנים מתוך ארבע מאות, שלא יפלו לשער החמשים של הפך הקדשה. 'למען' בגימטריא ק"ץ, כלומר פמנון 'למען' התמטט משעבוד ישראל במצרים, כדי ששצלו ויקומו להיות לעם קדוש לה'. (ויתלדו על משפוחתם)

אם יהיה נדחה בקצה השמים משם יקבצך ה' אלוקיך (ה, ה) - איך יתכן שיהיה יתרה נדח אפלו בקצה השמים? אלא הכונה שאם יהיה התרחק ונדה מהחיים היהודיים אבל עדיו יש בו 'קצה השמים', כלומר שיש בו ניצוץ אחד של 'הדת', אזי 'משם יקבצך ה' אלוקיך' - משם תשוב למקור מחוצבתך. (הסניד מקוויטש)

והיטבדו והרבה מאביתו (ה, ה) - התוספות בפסחים כתבו, שאילו בפיך ובלבבך השמן מתוק, ועליו מברך דוד המלך את כל יריאה' 'בני בשתילי זיתים' שבניד המשושים לשמן יהיו טובים יותר מאבותיהם המשושים לזית עצמו, וזה שצאמר 'והיטבדו והרבה מאביתו' (רבי שאול בראך מקוויט)

כי קרוב אליה הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו (ה, ה) - למה נאמר בפיך ובלבבך לעשותו, והלא עקר העשייה אינה לא בפה ולא בלב? אלא שכל המעשים הטובים הם בעזר הקב"ה, כפי שאמר חז"ל 'אלמלא הקב"ה עוזרו לא יוכלו לה'. ומה? שואל מהאדם? את המושבה והדבור שהם עקר הבחירה של האדם, ואם מחשבתו ודבורו לשם שמים, אז באמת יהיה קרוב אליה הדבר מאד. שכן מן השמים יעזרו לו לעבד בפעל כראוי. (רבי שלמה מוילנא)

בפיך ובלבבך לעשותו - לא נאמר 'במעשיך' שכן גם המעשה הוא מו' ויתברך. אלא הקב"ה דורש מהאדם 'בלבבך' - שיתעורר מעצמו בלב, ועל האדם לטיע 'בפיך' - בקול תורה ותפלה, ואחר כך 'לעשותו' בעבודתו בפעל, ומו' השמים מסיעים בעדו. (רבי דוד הכהן מוילנא)

בפיך ובלבבך לעשותו - נטריקון ב"ל אותיות לב"ו, והן תחלה ואמצע וסוף התורה באותיותיה, שתחלתה בראשית, אמצעה 'חור', וסופה 'ישראל', לרמז שכל התורה תלויה במחשבתו ולבו של האדם, ויחמא לבא בעי' (שאריה מטחם)

כי קרוב אליה הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו - 'לעשותו' בגימטריא 'מחשבה מאהבה', כי על ידי תשובה מאהבה יוכל האדם להגיע בדרך קרובה להשגת התורה, וכן רמז בפסוק 'ומלא ה' כל משאלותיך' - 'משאלותיך' בגימטריא מתשובה מאהבה, שעל ידי התשובה מאהבה ומלא ה' כל משאלות לבו. וכן 'יקראו באמת' בגימטריא 'תשובה מאהבה', כי העושה תשובה מאהבה הוא תחשבו קורא באמת. שאינו מצפה לתשלום גמול ולכן נאמר עליו 'קרוב ה' לכל קראיו לכל אשר יקראו באמת'. (האמרי חיים מוילנא)

ובחרת בחיים (ט, ט) - כתב רבנו יונה, כי בכל עת שמופדן לפני אדם אסור או ספק אסור והוא פורש, הוא מקים בזה מצות עשה של 'ובחרת בחיים'. (ספר 'מריס' לרבי אלעזר אזיקר)

את יצרו אשר הוא עשה (לא, כא) - סופי התבות בגימטריא תורה, לרמז לדברי חז"ל בקדושין 'בראתי יצר הרע, בראתי לו תורה תכלית'. (פני יוסף)

רבי יוסף באב"ד בעל "מנחת חנוך" ז"ע

ליום ההולולא, כ"ד באולול תרל"ד

שרש פרה ראש ולענה

"זה לעמית זה עשה אלקים", וכשם שפרשו צדיקים שפונת דברי חז"ל "שיציאת צדיק מן המקום עושה רשם" הפונה שהוא מותיר חותם ורשם לדורות במקום שבו שהה, כך להפך נותרת השפעה שלילית של אנשים פסולים שישבו במקום מסים. וכך מובא משמו של הרבי ר' זושא מאניפולי: "אם בני אדם יושבים ועוסקים בתורה, נעשה במקום ההוא רשם, שאם אחר-כך יושבים שם בני-אדם, גורם המקום ההוא שגם הם יעסקו בתורה. וגם בהפוך חסידים, שאם יושבים בני-אדם ועוסקים בדברים האסורים רחמנא לצלן, גורמים בזה שישאר במקום ההוא רשם טמא, ואם אחר-כך יושבים שם בני-אדם לא יוכלו לעסוק בתורה".

מספר על הרבי ר' ברוך ממזבז', שפעם התאכסן בביתו של יהודי עשיר שגודע כבעלי-צדקה ואיש-חסד גדול, אלא שבכל השבת ששהה בבית זה לא עלה בידו לומר שום דבר-תורה, "והבין שדר שם בודאי מקבר באותו בית איזה רשע, ובדקו ומצאו בדבריו". ועל הרבי ר' בונים מפשיסחא מספר, שפעם שהה בעירה גורטשטוב שבפולין והתאכסן אצל אחד מתושבי העיר. כשהגיע זמן תפלת שחרית ובקש להתעטף בטלית ולהתעטף בתפילין, נעצר לרגע ואמר לחסידיו: "ישנם כאן שבאשר הם מרגישים שאינם מסגלים להתפלל במקום מסים, הם עוברים למקום אחר ושם עולה בידם להתפלל כראוי. אך אין זו הדרך הנכונה, שכן המקום הראשון עלול לתבע אותם למה לא עמדו לומר שם דברים שבקדשה כדי לתקן את המקום ולהביאו לידי תקונו השלם", וכשסיים את דבריו אלו, נעמד הרבי ר' בונים להתפלל בבית שבו שהה. לאחר התפלה גלה הצדיק, כי חש שאינו מסגל להתפלל בבית מסבה הכמוסה עמו, אך לא רצה לפנות לבית אחר שמה יבוא המקום בטענה אליו למה לא תקנו, ולכן נעמד להתפלל שם, ומן השמים סייעו בעדו להתפלל כראוי.

את הספור מספר רבי שמואל משינובה בעל "מתנים צופים", תלמידו הקרוב של הצדיק מפשיסחא. לימים הובא הספור בספר "מנחת זהב" שבו נלקטו דברי תורתו של הרבי ר' זושא, והמוציא-לאור הוסיף בהערה וספר: "ואני המעתיק, בבואי לקהלה קדושה גורטשטוב, י"ט סיון תרמ"ב, שאלתי את הזקנים שבבית על עבדא זל, ואמרו לי שבקר הקרו בזה, עד שנתודע להם שקדם שדרו בו אותו בעלי-הבית, היה הבית ההוא שייך למי שאינו בן-בית. ועתה ראו והתבוננו אפס קצחו ממדרגתו מאד נעלה, שהוא ז"ל הרגיש דבר זה ברוח קדשו".

ספור נורא ארע עם "השרף" רבי אורי מסטרליסק, שנסתלק לפני מאתיים שנה בדיוק ביום כ"ג באולול תקפ"ו. בידוע, היה הצדיק מסטרליסק שריו כל ימיו בעולמות העליונים, ואין לו אלא ד' אמות של תורה ועבודה בלי לתת נפש להכלי העולם הזה. גם עם חסידיו לא שוחח מעולם אלא בעניינים רוחניים, ולא שת לבו להתעניין בעסוקיהם ובמצבם הגשמי. הללו אכן השפיעו ממנו והיו רבים בכלם עניים מרודים, וכל מעיניהם נתונים בלתי לה' לבדם. הרבנית פנתה פעם אליו ושאלה מדוע אינו מעתיר בעד חסידיו להתברך גם בחמירות, ונענתה: "וימה אעשה והחסידים שלי אינם חפצים כלל בעשירות?" והרבי הוסיף ואמר כי למחר אף יובח זאת הלכה למעשה. ואכן, למחרת בעת שעמדו החסידים והגיע בתפלתם אל התבות "והעשר והקבד מקפני... ובדרך לגדל ולחזק לכל" שבתפלת "ויברך דוד" בשחרית, הרים את שולי בגדיו ונגש אל כל אחד מהחסידים שהיו שם ואמר: "מי שרוצה לקבל ממון, יושיט את ידו בבגדי יוטל ככל אות נפשו", ולא היה אפילו חסיד אחד שעשה כן! וכך היה פעם כאשר אחד מצדיקי דורו הציע לו לברך את חסידיו בעשירות, והוא טען כי "לחסידים שלי אין כל תשוקה להתעשר", ומיד קרא לאחד מחסידיו שהיה עני מדא ואמר לו: "בין שאני יושב עתה עם צדיק זה, יש עתה עת רצון שתוכל לפעל ולהושע בכל בקשה שתחפץ, אמר נא מה בקשתך ותעש". והחסיד נענה ואמר ביקוד-אש: "משחוקק אני לזכות לומר 'ברוך שאמר והיה העולם' באותה התלהבות כפי שרפנו אומר... ורבי אורי פנה אל הצדיק שבא לבקרו ואמר: 'נו, אתה רואה שלחסידים שלי אין כל השגה בעשירות, וכל דעתם נתונה כל היום רק ביראת ה'".

נזהג היה 'השרף' מסטרליסק, ומדי פעם היה יוצא מביתו למסעיו ושובת בערים אחרים, אף שמעולם לא עשה כן כדי לקבץ מעות לפרנסתו. היה נכר כי יש לו פנויות נסתרות בנסיעותיו, והוא פועל בכך פעולות שמיימיות שאין העין שוזפתן ואין דעת הבריות משיגתן. אחד הפניות לנסיעותיו המסתוריות, היתה הרצון לעקר את שרידי השבתאים שנותרו באזור, כפי העולה מהספור הפלאי דלחן, אותו ספר יהודי בשם ר' ברוך, בנו של ראש הקהל בעירה קורולובקה, שהיה עצמו עד ראיה למעשה פלו.

יום אחד, והיה זה ביום רביעי בשבוע, הגיע לפתע פתאום הצדיק מסטרליסק לבקר בעירה. לא קדמה לכך כל הודעה והכנה, והבוקר של הצדיק הנודע נפל על תושבי העירה בהפתעה גמורה. ראשית דרכו של הצדיק בהגיעו לעירה, היתה אל רחבת השוק המרכזית שמסביבה נבנו בתי היהודים, אך היא היתה אז ריקה מאדם, מאחר שרק בימי השוק היו מתכנסים לשם אכרי ההרים שמסביב שהיו מציגים בה את מרכלתם. בעשרים יהודים בלבד היו אז בעירה, והם קבלו את פני האורח הדגול והמתינו למוצא פיו. והנה הרים 'השרף' את גבות עינו העבות, ושאל: "האם מתקנים היום יריד בעירה?" והעומדים הצביעו על הרחבה הריקה. "מנין אפוא באות הבהמות הרבות?" שאל הצדיק, וטמן בדבריו תוכחת-מוסר על הנוהגים בבהמות. לאחר מכן

אזן הדורות ומחשבי הפוסקים, רב בקהלות נכבדות בגליציה ובעל החבור הנודע "מנחת חנוך", שבו מבאר ומקריב את ספר "חננו" על תרי"ג המצוות, והיה לספר יסוד בעולם התורה וההלכה לדורות. במשך חייו כתב חידושים רבים, בהם חבור גדול על התורה ועל ארבעת חלקי השלחן-ערוך, אולם לשוא היה כל יגיעו, וכל עמלו נגמם ונעלם בידי ברונים שפרבו לקבל את מרותו והתנכלו לו. ציעו היה רב, וכאשר הגיע גיסו ה"דברי חיים" מצנו לתמו, התענין אם נותרו כתבים בלשם, וכאשר ספר לו שנותרו באמתחתו הגהות והוספות על "ספר החנוך", דיו להדפיסם וברכו שספרו זה יתקבל בכל תפוצות ישראל. אחרים מספרים, שאף התנבא כי עתידים ללמד בו עד ביאת המשיח. ואכן החבור זכה לתפוצה מהירה, וכאשר נדפס בשנת תרכ"ט בעלים שם המחבר, נחטף ונאסר עד שנעשה ליקריהמציאות, עד שה"חול ארז" הסכים לשלם בעבורו עשרים זהובים כסף מרב חביבותו. כמה מגדולי דורי שנקטו בחבור על תרי"ג המצוות, בהם ה"מחזה אברהם" מברוד והמהר"ם שיק, נזנו או שנו את חבירותם בעקבות הופעת ה"מנחת חנוך".

גדולי דורי העריצוהו ביותר, ה"שואל ומשיב" אמר עליו שהשכינה מדברת מתוך גורלו, ובהספדו עליו אמר שמיים עמדו על דעתו לא הסתכל חוץ לארבע אמותיו. ה"שלי חמד" בותב "שכל דבריו תורה גופי תורה, וכמה הלכות איבא למשמע ימיה", ורבי חיים מברוקא אמר עליו ש"דבריו הם ממש תורה למשה בסני", ולא נתן להעמיק בים התלמוד בלי לעין בספריו.

ה"שפע חיים" מקלויזנבורג ספר עליו, שמתוך הענינה שבו חשש שמא ידבריו אין ערך, ולכן היה רשם את חידושי על גלילות בעלים שם ומניחם בבית-המדרש, ועמד מהצד לראות את תגובות הלומדים. וכאשר ראה שאכן דבריו מצאו חן בעיניהם, מצא עז בנפשו להדפיס את חידושי, ורק בזכות הענינה שבו, זכה וספרו להתקבל בכל תפוצות ישראל. ענותנותו אכן נפרת להפליא בספרו, והוא מתבטא פעמים רבות בסגנון של שפלות וענוה, כמו "יתוש כמוני", "וכל זה צריך עיון לאיש כמוני", "אני נבדל בענותו הרבים אשר שכלו אני שלם בתלמוד" ועוד.

עם הדפסת ספרו, שלחו ה"מנחת חנוך" לירושלים לאחד מקרוביו, והלה היה נכנס אל רבי יהושע ל"ב דיסקין במקרים שוטח לפניו מחקשות שראה בספר, בלי לגלות מהיו, הוא שבא אותו. מרב התפעלות היה רבי יהושע ל"ב מכבודו ביותר, והדבר היה לפלא בעיני תלמידיו הרב, שכן הכירו את האיש כאיש פשוט. עד שהספר הגיע לירושלים, והנהגה סודו של אותו "למדך"...

מספר, כי קבע את למודו בחברותא עם גיסו ה"דברי חיים" מצנו, אלא שבקר בלמודים התעכבו ארבות על תבת "השפתין" הראשונה במסכת בבא בתרא, ונכנסו לעמק ענין השפיות והמסתעף. בראותם כי בדרך זו לא יוכלו להתקדם בלמודם, כמנו שאחד מהם יסור את השעור והשני יקשיב לו בתלמוד, ולמחרת יחליפו ביניהם את התפקידים ואז יוכל להשיג על דברי חברו מאמץ. הודרו ה"מנחת חנוך" וקבל תחלה את מרותו של גיסו, ולימים כשנעשה ה"דברי חיים" מנהיג לאלפים, השתבח ה"מנחת חנוך" עצמו שהיה הראשון לקבל את מרותו.

התקשר עם צדיקי החסידות בדורו, והיה מכנה את רבי נפתלי מרופשיץ "הרבי שלי", אך רבו זה עוררו לשבו לביתו שכן "חלקך בעולם הוא ללמד תורה בהתמדה". לבסוף נהג לכן בצדיקי החסידות, ונודע בפועל ליעויות. פעם התלונן אחד באזניו כי החסידים הנם 'צבועים', והוא נענה ואמר: "וימה אעשה, וצבע זה נראה בעיני?".

נודע באהבת ישראל העצומה שבו, ובספרו הוא מבקש: "וה' יתברך ישים חלקנו מן האהבים אותו ואת ישראל". מספרים, כי אחד מאחיו היה דומה לו בקלקטת פניו והיה קשה להבחין ביניהם. פעם הגיעה לביתו אשה מרת-נפש ובקשה להתברך מפיו, אלא שהיא פנתה אל האח שהיה אז בבית, והלה פונון התחמק מפקשתה כיון שלא רצה לטל לעצמו עטרה שאינה הולמתו. ביניהם הגיע הרב, וכשראה את האשה הבוכיה בצרתה, אמר לאחיו: "מדוע לא ברכת אותה? וכי חששת שלא תתקם ברכתך?" זוהי גאון, שכן פאשר יהודי מבקש ברכה - מברכים אותו!"

נקיטת-נפש ושרו היו כלשם דבר. כאשר בא אליו אחד מבני טרנופול לדיר-תורה, והזכיר לו שבשעתו עמד לצדו במנין לרב העיר, פסל את עצמו לדנו, שמה וטה את הדין לטובתו. וכן היה פעם כאשר שנים באו לדיר-תורה, ואחד ספר בדרוש-אגב כי אביו של הרב היה מסור הקדושים בחפשו, שאל את בעלי-הדין השני אם גם אצלו היה כן, וכשהשיב הלה בשלילה, פסל את עצמו מקדיון אותם מפני חשש של נגיעה.

נשתלק בדיוק ביום שבו נולד, כ"ד באולול, ונטמן בעיר טרנופול, ונספד בידי גדולי דורו.

מדברי האור החיים הקדוש על הפרשה

ומל' ח' אלקיה וגו' (ג, כ).

כשנא לומר תקון התשובה, סדר שלשיתם, כנגד תשובת תלמוד תורה, אמר תשובה ראשונה ושבת עדיה, וזמור אמר ושמעת בקולו שהוא תלמוד תורה, ולא הזכיר עמו דבר אחר, וזו היא התחלת התשובה שצריך השב עשות, ואמר כנגדו ושב ח' אלקיה אתי שבתך ורחמך ושב וקבצך וגו', כאומרים ז"ל שבכות עסק התורה יהיו ישראל נגאלין.

גם אמר עליומה אבדה הארץ עליצונם אתי תורת, לזה כשישובו לתלמוד תורה יקבצם ח' ויביאם אל הארץ אשר רשנו וגו'. וכנגד שמירת מצות לא תעשה אמר ומל' ח' אלקיה אתי לבנה וגו', וידוע כי ערלת הלב הוא עשות רשע ואבדת הרשע, שלבו של אדם מחמדתו, וכנגדו אמר ומל' וגו' לאהבה אתי, פרוש שתלביש האהבה אשר תכין בך התכין בראתך בנעימות וידידות חבת אלוקה, ויחד שכר לזה שיהפך ח' כל הצרות מעלינו על שונאנו כאומרו ונתן וגו' עליצונך וגו'. וכנגד קיום מצות עשה, אמר ואתה תשוב וגו' ועשית אתי כלימאותי, הרי זה מצות עשה, ויחד להם שכר הקרבת התועלת כאומרו והתורה וגו' וישוב לשונו וגו'.

לאהבה את ח' וגו' (ב, כ).

מאמר זה סמוך עם מה שלמעלה מנו, שאמר למען תורה אתה וזרעך, וזמור אמר לאהבה וגו', פרוש שטעם חפץ בחיים הוא לאהבה אתי' לשמע בקולו וגו', ונתן טעם כי הוא חיים, כי מה לאדם חיים אם לא רצונו ויחידה, שששית רצונו היא תשובה שידבק האדם בקונו, כאומרו ולקבך בו, וזה הוא עצמו החיים פעולם הזה וארץ מימי לעולם הבא, והוא אומרו וארץ ימיו, ואומרו לשבת על וגו' - כאלו אמר ולשבת וגו', ודבר זה גם כן הוא מהשגת השלמות, כי ישיבת הארץ היא מצוה בוללת כל התורה, צא ולמד ממאמרם ז"ל, שכל ההולך ארבע אמות יש לו חלק לעולם הבא שכלו חיים.

לא אוכל עוד (א, ב).

עוד נתפסו בסמיכות זו' אמר אלי למאמר לא אוכל וגו', להודיע נאמנות עבודתו לבוא ברוך הוא, שהגם שלא יוכל עוד לצאת ולבוא, אם יאמר אליו ח' עבר את הדרך יהיה מתאזר ועומד ומשמש להכניסם לארץ, ולא היה נמנע מצד שלא היה יכול לצאת ולבוא, אלא שזה אמר אליו לא תעבר וגו'.

וה' הוא החלף לפניך וגו' (א, ח).

ולא אמר אלוקה, בדרך שאמר לישאל לפי שאין מיוחד שמו יחיד על הצדיק בחיים חיותו, אבל לכללות ישראל תיחד שמו, כאומרו אנכי ח' אלוקיך: ואומרו הוא החלף - ולא הספיק לומר ו' החלף לפניך, להקדים שלא יחשב ביכיל המצוי בישאל לשמו כי יכל יוכל לכל המלחמות המזמנות לפניו, כי לא ביכילתם תלוי הדבר אלא ב' לבד הוא תלוי. והוא אומרו הוא החלף, ולא בשתוף כח אחר:

כי אתה תבוא (א, ז).

ולא אמר תביא, כי ח' המביא אותם, כמו שאמר למעלה ח' אלוקה הוא יעבר וגו' הוא ישימי, אלא שהוא יבוא בראשם. והגם שאמרו ז"ל בפסוק שאמר בסוף הפרשה כי אתה תביא, שאמר הקב"ה דבר אחד לדור, לפי שמשמעות תבוא סובלת גם כן אחרים עמו, לזה רצה הקב"ה שיפרש דבריו, ולעולם בנות משה היתה להעיר כי ח' הוא המביא, נמצאת אומר אמר תבוא לקבץ המשעשה בשם כי הוא המביא, ואמר תביא לשלל וזולתו ממיד האנשים:

ובניהם אשר וגו' (א, י).

הקלה זו כנגד הטף שהזכיר בפסוק הקהל, אמר הטעם בהם שלא הגיעו עדיו ללמה, אי עיליפירן ישמעו ולמדו ליראה את השם, פרוש להנכם ליראה את ח'. וקלה לא אמר בדרך שאמר בפסוק הקהל ילמדו ויראו, שהם שני דברים, אלא ולמדו ליראה, פרוש שבזה ילמדו יראת שמים. ואומרו כל חיים, כי בהשקטנים מתחנכים מתחלתם ליראה ויחיד בהם יראת ח' כל ימיהם. ויביתנו ז"ל אומרו: והטף למה? למה שכן למביאיהם. ואולי שנותנים טעם לקטני קטנים שאינם מבינים דבר, שגם הם נכללים בכלל הטף שאמר הפתוח, ומה שנתן הפתוח טעם ישמעו ולמדו, הוא לבניהן אשר יתחילו לבן:

נכנס אל ביתו של ראש הקהל, אביו של ר' בר המספר, שהתגורר בסמוך לבית הכנסת. באותם ימים נבנו בתי הכנסת בעירות פוליו מקורות עץ, בתבנית מיוחדת וקבועה שהיתה מבליטה את שמושה בבית הכנסת. והנה יצא הצדיק לרגע מהבית, והילך בר' לנה לו כמורה דרך. "מה זה?" שאל 'השרף' כשהוא מצביע על בית הכנסת, והילך השיב בפליאה "זה בית הכנסת שלנו". אולם הצדיק כאלו לא שמע את תשובתו, וכעבר שעה קלה שוב חזר על שאלתו "לשם מה משמש בית זה?" והילך השיב בתמיהה אצורה בלבו: "כאן עומד בית הכנסת".

למחרת בבקר פנה הצדיק להתפלל בבית הכנסת יחד עם בני העיר, והתפלל במקום היתה נלהבת במיוחד. "ואם בכל תפלה התפלל הרבי במסירות נפש ובכל בחותיו, עד שנשמע קולו למרחקים, וגם הנכרים שבשדה כבר ידעו לכונן את העת בפאש' 'הראבין' היהודי אומר ברוך שאמר: בפעם הזאת היתה תפלתו למעלה מבח אנושי ובקולי קולות, עד כי נעו אמות הספים מקולו", במספר בספר תולדותיו של 'השרף' מסטריליסק. אחר התפלה התישב רבי אורי לטעם דברימה, ומיד לאחר מכן צוה לרתם את עגלתו ופנה לנסע אל העירה הסמוכה קריוטש. אנשי קורלובקה נדהמו לשמע על פגנת הרבי לעזוב מיד את העירה, והתחננו לפניו כי ישאר לשבות עמם יחד, ואף טענו כי בינתיים התאספו ובאו לכאן יהודים רבים מכל האזור כדי לשבות במחצותו, אולם הרבי לא הסכים להתעכב במקום, ובאותו יום חמישי בשעות הצהריים נסע אל העירה קריוטש-הסמוכה ובה שהה בשבת קדש.

ביום ראשון שלאחר השבת, הגיעו כמה יהודים מקורלובקה לקריוטש כדי לחלול את פני הצדיק מסטריליסק, ומיד עם בנייתם לביתו פנה אליהם ושאל: "מה נשמע עם בית הכנסת שלכם?" והאנשים השיבו בפליאה, כי ב"שבת קדש נפלח לפתע דלקה גדולה בבית הכנסת, וכיון שהיה עשוי מעץ הוא נשרף במהירות עד היסוד, ולא נותר ממנו שריד ופליט". כששמע הצדיק את דבריהם, נאנח בהקלה ואמר: "השקעתי בחות רבים כדי לבער את בית הכנסת הקלה, שכן הוא נבנה מימים מקדם בידי פת השבתאים מאמיני אותו 'צבי שבור' משיח השקר. הבית היה ספוג בלו בטמאתם שהותירו בו, עד שלא עלה בידי לטהרו, והכרחתי לפעל כדי לבערו מן העולם ולמחות את זכרם של הרשעים מן העולם".

יש לציין, כי בעירה קורלובקה שבמחוז טרנופול בגליציה המזרחית, נולד הרשע יעקב פרנק שם רשעים ירקב, ובהשפעת שרידי השבתאים שבאזור הכתיר את עצמו למשיח דרכו של משיח השקר שבת צבי, עד שלבסוף השתמד יחד עם מעריציו ונמחה שמם מישאל. כן יאבדו כל אויבינו ח', ואהביו בצאת השמש בנברתו.

מטעים

לעברך בברית ח' אלמיה ובאלתו (כט, יא)

רש"י מפרש "ראשיכם שבטיכם" - ראשיכם לשבטיכם, ונראה שפגנות להסביר שראשיכם מוסב על כל הנזקרים בפסוק, עד חטב עציך ושאלב מימך, מפני שכל אדם רוצה להיות המלך ולפחות הראש לשבטו. ולכן דקדק בעל הטעמים והטעמים את תבת 'לעברך' בטעם רביעי, כדי להעמידו בפני עצמו, ולרמז לבני ישראל שאם תעברו מהגאות שלכם ותעשו תשובה, אז תזכו להכנס בברית ח', ותבת 'ובאלתו' בגימטריא 'האמת', כי באמצעות התשובה יתקבצו אל מקור האמת. (כן לאשרי)

כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום (כט, יד)

התבות אשר ישנו מטעמות בטעמי קרמא ואזל, לרמז שתחלה מגנות הזכיות של האבות על הבנים, ואחר כך כל המעשים הטובים שהצאצאים עושים נוקפים לזכות האבות. וזה הרמז ברברי משה שאמר לבני ישראל שהיו בדורו, כי לא רק בזכות מעשיהם הטובים כורת ח' עמם את הברית הזאת, אלא גם בשביל מי ישנו פה ומי שאינו פה, גם בשביל האבות שלפניהם וגם בשביל הצאצאים שאחריהם, וזה הרמז בטעמי קרמא ואזל לרמז על דורות האבות והדורות הבאים, שכלם מגנים זה על זה במעשיהם הטובים. (לבושי אהרן)

הנסתרת לה' אלמיה והנגלת לנו ולבנינו ער-עולם (כט, כח)

תבת והנגלת מטעמת בטעם גרשים, וטעם זה נראה כפול כדי לרמז שנתנת לקריאה גם לאחריה וגם לפני, כלומר "הנסתרת והנגלת לה' אלמיה", שהכל גלוי לפני יתברך בבחינת "הלא כל הנסתרות והנגלות אתה יודע", ובאור שבעת ימי בראשית היה הכל גלוי, אלא שבגלל חטאו של אדם הראשון הוא נסתר, כפי שנאמר באיוב "ונעלמה מעיני כל-חיו". ובמשך הדורות העולם הולך ומתגלה כל העת, והתורה גדלה ומתפרשת, וכן מתגלים חכמות הטבע "והנגלת לנו ולבנינו ער-עולם" בהתגלות נמשכת וחוללת. (בעקבי חיים)

כי הוא חזיר וארץ ימיו (כ, כ)

תבת כי מטעמת בטעם מנח אותו מנגנים בני אשכנז בהטעמה ובנגינה בפני עצמה, ורמז יש כאן שצריך האדם לעמוד מעט ולהתבונן על מהלך חייו, כי עקר החיים להתבונן במעשיו ולא לפעל מתוך הרגל במצות אנשים מלמד, ואז נזכה לחיים נצחיים כמוכא בתרגום יונתן כי הוא חזיר בעולם הזה, וארץ ימיו בעולם הבא. וידועים דברי ח' מסלת ישרים, שתחבולות היצר להכביד העבודה בתמידות על לב האדם, עד שלא יתיר לו זמן להתבונן באיזו דרך הוא הולך, שכן יודע הוא שאלו ישימו האנשים לב לדרךם מיד יתנחמו ויתקנו מעשיהם. ולכן תבת "כי" בנגינה, להורות על התבוננות על מהלך החיים. (תורת מנח, ומרעיון זה שבא ראשון, בא המחבר לידי חבור ספור על כל טעמי מנח בשתורה)

ואנכי הסתר אסתיר

מנהג נהגו רבים מצדיקי החסידות, שבשעה שהיו מבקשים להשפיע טובה ולהחיש ישועה לכלל ולפרט בעת מצוקה, היו שחזים תחלה ספורים ועבודות מצדיקים קדמונים, ובאמצעות כן היו ממשיכים ישועות להפליא.

ה'סבא קדישא' רבי ישראל מרז'ין היה אומר, כי בימים מקדם היו הצדיקים משפיעים טובה באמצעות תורה ותפלה, אך בימינו שהעולם בבחינת קטנות אצי ממשיכים ישועה באמצעות ספורי מעשיות ושיחות חלין, והסמך לכך את הפסוק בשיר השירים "מהנעשה לאחותנו" - כיצד משפיעים ישועה לאחותנו זו בנסת ישראל, "ביום שידיבר בה" - ביום שמדברים אודות הצדיקים והליכותיהם, ובכך ממשיכים ישועה לעת האת. ומספר, כי בימים שלפני חג הפסח הגיע חובר אחד אל הצדיק מרז'ין, וספר את עצרו על שהפריץ בטל את חכירתו ובכך נשבר מטה לחמו. החל הרבי לספר מעשיות שונות, ובסימן אמר לחובר כי הוא יכול לשוב לביתו, וכשהלה תמה "במה אשוב?" נענה הצדיק: "סע לביתך לשלום, כי כבר עשיתי לך טובה", וכן היה. וכך מובא בשם המגיד מזלזל, שש"ספורי נסים פועלים וממשיכים שרש על הנסים, לעשות עוד נסים וכיוצא באלה."

מעשה נפלא ארע אצל רבי יששכר דב מבלז, כפי שספר רבי ברוך מסרטיין'ניץ שהיה חתנו בזווג ראשון. בעירה בלז'ין שבמחוז לובלין התגורר יהודי מלשין, שגם צרות רבות לקהלה היהודית המקומית. הוא עקב ובלש אחר יהודי העירה, תחב את אפו בכל ענין ומסחר, ואת כל המידע המפילי היה מעביר אל הרשיות בעבור בצע כסף. מפעם לפעם היו שוטרי חרש מתנפלים על דוכלים או סוחרים מקומיים, ומגלים חיש מהר סחורה מברחת כדי להתחמק מתשלומי מסים גבוהים, מאתרים טובין בלתי לגלים, והצרה שנתתה על ראש המסכן התורן היתה קשה מנשא. כלם ידעו ידו של מי פועל, וזהו של המוסר' הנתעב היה בגדר סוד גלוי, אך לא היה מי שיהיה לעשות לו מאומה, שכן כלם חששו מנחת זרועו של האיש המקרב למלכות, והתיראו אף מלנסות ליסרו ולהוכיחו על פשעיו. אלא שהגיעו מים עד נפש ובגין הקהלה חשו כי כלו כל הקצין, אלא שמוצא מן הסבך - אין.

היה בעירה יהודי פשוט שסבב כמו כלם מנחת זרועו של המוסר' השפל, אך הוא החליט לעשות מעשה. לקראת החג הקרוב נסע האיש אל המהר"ד מבלז, ובמוצאי החג, בשעה שכל החסידים עברו בסף עליפני הצדיק כדי לקבל ברכת פרוה, נצל הלה את ההזדמנות ושפך לפני הרבי את כאבו וצערם של כל יהודי בלז'ין, הסובלים מרודות עקב ההלשנות של המוסר'. היהודי התמים הזכיר את שמו של המלשין ואת שם אמו, ספר עד כמה גדול הנזק שהלה מסב ליהודי העירה, ובקש מהצדיק עצה וברכה להפטר מענישו שלח. כששמע הרבי את הדבר, ננער בהתלהבות, הדק והתקין את האבנט שעליו, והחל לספר בחרדת-קדש ספור קדש שארע אצל 'השרף' רבי אורי מסטרליסק. הנאספים הטו כלם את אזניהם לשמע את הספור, ובהם היה גם חתנו רבי ברוך מסרט, והגבאי הוותיק רבי אהרן יהושע לנדא.

אל הצדיק מסטרליסק הגיעה פעם חבורה של חסידים חשופים ואנשי מעלה מהעיר ראנע, אלא שלפליאתם לא פנה אליהם הצדיק ולא נתן להם שלום. היה הדבר לפלא בעיניהם, שכן הרבי קבל בחיבות את שאר החסידים שהגיעו מערים אחרות, ורק עליהם דלג. סברו הללו תחלה כי שמא לא הבחין בהם הרבי, ונסו להדחק ולעמוד לפניו בכל הזדמנות כדי שישים לב אליהם, אלא שלשון היתה תוחלתם. בכל השבת שבה שהו בסטרליסק, לא פנה הצדיק אל החסידים שהגיעו מראנע, לא בשעת התפלות בשבת ולא בעת עריכת השלחנות, באלו אינם עומדים וקמים לפניו.

מובן מאליי כי בני החבורה החלו לפשפש במעשיהם כדי להבין מה פשעם ומה חטאתם, אך למרות שערכו השבון נפש מדקדק לא מצאו במה לתלות. השבת עברה עליהם בדאגה עמוקה, וכל העת התיגעו במחשבתם להבין מדוע הצדיק בה מתגבר אליהם.

במוצאי שבת פנו בני החבורה אל הדין של חצר הקדש סטרליסק, שהיה מקרב מאד אצל הצדיק, ובקשו ממנו לחלות את פני רבם ומאורם ולהבין על מה עשה להם ככה ומה חרי האף הגדול הזה. נכנס הדין באימה ובראיה אל 'השרף', וספר כי "נמצאים כאן חסידים אנשי מעלה מראנע, שהרבי מרחיק אותם מעל פניו והם אינם יודעים בשל מה הסער."

נענה הצדיק ואמר: "אתה מבקש ללמד זכות על יהודים אלו מראנע? והרי בעירם היה מלשין נתעב שהצר לכני העיר וגרם להם צרות צרורות, ואף אחד לא נקא אצבע כדי להפטר מפגע רע זה. והנה בשמחת תורה הגיע אותו 'מוסר' שפל אל בית הכנסת, כאלו אדם נכבד וירא-שמים הוא, והנאפים שחששו מנחת זרועו אף כפדוהו בהקפה עם ספר-תורה בידו כמנהג בעלי-בתים חשובים. ויהי כאשר הקיף המלשין את הבימה עם ספר-תורה בידו, והגיע אל מתחת למנורה שהיתה תלויה בתקרה, קפץ יהודי פשוט ותמים, שאפלו אינו יודע מה זה מקנה, והנחית את מנורת-הברזל הכבדה הישר על ראשו של אותו רשע, והכריע אותו לנצח במקמה אחת אפים, ובאבד רשעים רנה". סים הצדיק מסטרליסק את דבריו אל הדין, ואמר: "האם דבר זה היה צריך

אחת מצורות הכתיבה המקוצרת, היא השימוש בראשי תיבות או ברישום האות הראשונה של התיבה. אולם פעמים רבות פענחו המעתיקים את המקוצרים באופן שגוי, וכך נוצרו טעויות לרוב שגרמו לתמיהה, ורבים נדחקו לבאר באופן דחוק את הנכתב במקום להגיד כראוי. כבר במשנה במעשר שני מצוינו על כלים שכתוב עליהם אותיות בקיצור, ונחלקו תנאים אם משמעותם דמי מעשר, דמאי, שכל ותרומה, שכן בשעת הסגנה היו כותבים ת' תחת תרומה, או שכל שמת אבשים. ש"ס מצויים מאוד ראשי התיבות לקיצור סוגיות ודינים, ופעמים רבות מובא בגמרא עצמה הפענוח הנכון של הנוטריקון.

כיום מקובל לסמן גרשיים לפני האות האחרונה בתיבה, אולם בכתביהדי ובתחילת תקופת הדפוס, היו מנקדים מעל המלה המקוצרת. במשך הזמן נוצרו קיצורים קבועים של ראשי תיבות ויד הכל משמשת בהם, אך לעיתים יצרו הכותבים ראשי תיבות נדירים משלהם, והקורא נאלץ להבין את כוונתם. הרדב"ה מספר כי הביא לפניו פעם שטר שהיה כתוב בסופו "ועל זה נק"ש", ולא הצליח להבין מה הכוונה, עד שבא הכותב וביאר לו כי הכוונה "נטל קני שלם", ו"אחרתי לו, צריך אחת ללכת עם השטר לכל מקום שילך לבואו, כי אני אומר ראשי תיבות של 'נקרא קטן שוטה', וכמה מיני נוטריקון אתה יכול לעשות במלה נק"ש". הקדמונים כבר התאנו על ריבוי ראשי תיבות בכתביהדי שגורמים לקושי בהבנת הדברים ובפענוח שגוי, כמו רבי יצחק לאמפרונטי "פחד יצחק": "ראשי תיבות" - אין כלומר בספרים למען לא יפול בהם טעות. ופלאה עליו שהזכיר זאת בשם התוספות יום טוב כיבמיו, אך אין בדבריו שם מאומה בענין, ואף ה'שדי חמד' כבר התפלא על מקור זה, שהובא גם ב'האל יעקב' שם מזהיר "אין בקל יפול טעות בספר, כי המעתיק לא ראה בשני קוים שעל יב". לכן צריך כל מעתיק להזהר מלכתוב ספור בראשי תיבות". במזמנו כותבים רוב המחברים סגנון מובן ומשמשים רק בצורות ראשי תיבות ידועים, אך מאידך רבים מהספרים הישנים נדפסו במזמנו במהדרה חדשה, נפתחים לעיתים ראשי תיבות בצורה שגויה, בעיקר בגלל עבודה רשלנית וחפזה, ונזרות שגיאות מביכות של ממש. פעמים נוצרות טעויות כתוצאה מהאחריות כוללת למחשב החליף נוטריקון במלים מתוחות, אך לא אמרי הפענוח קטור לענין. למשל בתשובות הרשב"א נכתב של מי שכפר בעיקר וחרו בתשובה "שמיחיה חמש פעמים בכל יום ונזהר מאיסור כישרא", והנוסח כמובן נראה כמזמרת וזו חל חמש הפעולות של המוסלמים. אלא שבמקור נכתב "שמיחיה ה' פעמים בכל יום", והמודפס פענח את התיבות לחמש פעמים, וכך נוצר השיבוש הנלע. את דברי המדרש בדברים שיש למנות דיינים שיש בהן שבע מידות, שהן חמנים נבונים ויודעים וכו', ואם לא נמצאו משלוש מביא מאחד, שכן כתוב אשת חיל מי מצא? ונלאו הלומדים לבאר את דברי המדרש התמוהים, פענחו כמה גדולים כי במקור נכתב "אחמ" והכוונה לפסוק "אנשי חיל מכל ישראל", ומכאן למדו חז"ל שאפילו בעל מידה אחת יכול להמנות לדין, אך מעתיק כתביהדי פענח את הנוטריקון בצורה שגויה אשת חיל מי מצא?...

על דברי הגמרא במגילה "ומפקי כסותא בשל פה" פ"ה" מפרש רש"י שה' נוטריקון' שבת היום כולל היום, וזו היתה טענה המן שהיהודים מתחמקים תמיד ממלאכה בטענה שהיא אסורה עליהם מני שבת ומועד. אולם בחלק מכתביהדי מופיע הנוסח "שליה פיה", ובערוך תרגם פה' על אדם המבקש בטלה, ולכן יש הסבורים שכוונת הגמרא 'שליה פיה' - שהיה ובטלה מתוך עצלות, ולא כוונתו. אך גם בביאור יצית 'כפילוס' שגמרא תמיד על הקב"ה (ולא כפי השימוש הרווח היום תחת המלה 'כאילו'), מובאים בעין יעקב' במגילה דברי התוספות: "כתוב במדרש בכניסו, כתוב בתורה יכול לאומרו, ונקוד על הכ"ף ועל הבר"ה, כלומר כתוב בתורה, ולדעתם מלשון התיבה כ"ב-יכול - כתוב בתורה יכול, כיוון שבתורה נאמר על הקב"ה לשון עמל לכן אפשר לכתוב כן. ורבי יצחק לאמפרונטי אף פענח את כל תיבת 'כפילוס' כנוטריקון שלם: 'כ' באדם יאמר לו לא לאלוקי, 'ת' תיבת 'תק' שגמרא ענינו כנוטריקון 'תשבי יתר' קושיות ואיבעית', אך באמת אין הוא נוטריקון אלא תיבה במשמעות של תעמוד הקושיא למקומה, אם כי ביאור תקין כנוטריקון הוא קדום מאוד, והחז"ל מעיד שראו בהקדמת הרמב"ם למשניות וכן בכתב יד של ספר הקנה, וכן מובא הנוטריקון בשלחן ערוך וכתביו". את דברי הגמרא בספחים "כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה חוץ מוצא" פענחו נוטריקון צ"א - "צד איסור" ופנחונים נוספים, אך המאירי סבר שאין לנרש תיבות את "דורר הנהת ליצני נשתבש של הספרים".

במשך הזמן נוצרה ספרות שלמה של מבררים מקוריים, שביקשו לזהות מלים ידועות כראשי תיבות שהתנגלו והפכו לתיבות עצמאיות. אחד הבולטים שבהם היה רבי ברוך עפשטיין בעל 'התורה המינה', ובספריו "מקור ברוך" ("ברוך שאמר" העלה רעיונות מרתקים של פענוחים שגויים, אם כי כמה מדבריו נדחו בידי אחרים. יש סבור כי קריאת 'חזק' בסוף כל חומש נוצרה מפענוח שגוי של הנוטריקון 'חזק' משמעותו חזן וקהל, כי המנהג הקדום היה שהקהל קורא את הפסוק האחרון שבחומש כמו שנוהגים היום במגילות אסתר, וכדי לסמן מזהר זה נדפס בחומשים "חזק" בסוף החומש, ומה נשתרבה המנהג לקרוא 'חזק חזק' בסיום החומש, אך רעיון זה נראה רחוק ודחוק. כך גם סברו לומר, כי הנוסח המקורי בתפילת רבי נחוניא בן הקנה "שמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות" נוצר מפענוח שגוי של הנוטריקון "מיושבי קרנות", והכוונה "יושבי קרסאות וביאטראות" שהם ההיפך הגמור מיושבי בית המדרש, ובטעות נתפרש כיושבי קרנות" שלא נחשבו בעיני חז"ל אלא כתרגין שהיו בקיאי טוב דייני' כפיפוש רש"י בסנהדרין.

ידועה המאיה של הנוסח בקדושה בחזרת הש"ץ בשבת, וא"ב קול, ואלו בנוסח התפילה נאמר "האופנים וחיות הקודש ברעש גדול משמיעים קול". והעלה רבי אריה צבי פרומוס הי"ד מקוניאנוב את ההשערה, כי בכתב-יד נכתב כנוטריקון "אז קול רע גדול איה" משמיעים קול", והכוונה איה" נוטריקון "אופנים וחיות", אך העיר המענין פענחו זאת כ'אזי חזק', ואף שהשערה נראית נכונה, אולם כבר מצוי מפורט הקדמונים מזמן האנונימ את הנוסח "אזי חזק", ובכתבי בית המדרש של רבי יהודה החסיד אף מובא שיש מלאכים שנקראים 'אזי חזק'.

מכשול חמור שאירע עקב קיצור מיותר של תיבות מובא בספר 'לתקנת ענוות', על איש אחד שנסע לעיר באלטע למסחר, ואחר שהפסיק שם את כל ממונו חיפש פרנסה בעיירי טקנת כדי שלא ישוב לביתו בידים ריקות. מרוב צער ובושה לא שלח מכתבים לביתו, וכשרא אשתו פנתה לפרנס הקהל כדי להיוועד מה בעיר בעלה, לקבלה את התשובה: "בעלך זה שנה כי הנהו מה ענין שחזר" ונישאת לאחרי וילדה בן. לימים שב הבעל לביתו, ואנשי העיר האשימו את פרנס הקהל שהעיד בשקר, אלא שהוא טען כי נשטם סימני ראשי התיבות מתיבת 'מת' כלומר מלמד תינוקות, ואכן שימש הלה כמלמד בעיר שחזר, ללמד עד כמה יש להיזהר בכל תפילת דין.

תופעה מעניינת מתרחשת לעיתים עם פרשת וילך, כאשר יש שנים שבהן קוראים את הפרשה פעם אחת כמו שאר הפרשות, ישנן שנים שבהן קוראים את הפרשה פעמיים, וישנן שנים שבהן אין קוראים את הפרשה כלל. והרי לפנינו חידה, איזו פרשה לא נקראת לעיתים בכל השנה, לעיתים פעם אחת ולעיתים שתי פעמים? והדבר תלוי כמובן בקביעות השנה, שכן פרשת נצבים נקראת תמיד בשבת האחרונה בשנה, ופרשת האזינו בתחילת השנה הבאה, ואילו פרשת וילך לעיתים מתחברת לנצבים שלפניה, ולעיתים נקראת בשבת הראשונה בשנה בין יום הכיפורים לסוכות, היא שבת שובה. הרי שלעיתים קורא את וילך בשנה שמכבר עם נצבים, ובמחזור הבא של הקריאה יקראו את וילך לאחר ראש השנה, ואם כן בשנה שבאמצע לא קראו אותה כלל, ולעיתים להפך, בשנה האמצעית קראוה פעמיים. והדבר תלוי בסימן המובא בשולחן ערוך על הפסוק בדניאל "פתבג המלך" - ב'ג' המלך, פת וילך - אם המלך ראש השנה חל במיום ב' או ג', אז 'פת' - פותחים וחוצים את פרשת נצבים וילך, וקוראים אותה בשבת שובה בנפרד.

דומה לכך את החידה: מתי אין לאדם יום הולדת, או יום השנה לפטירתו? בשנה שבה חודשי החשוון וסכסו חסרים בני כ"ט יום (השנים החסרות ששני החודשים חסרים הן כ"ז 25.5% מכלל השנים), ואם האדם נולד או נפטר ביום השלושים לחודש בשנה שהיו שניהם מלאים; או אחד מהם, כגון ב' במרחשון או ב' בכסלו, ואם בשנה המדוברת החודשים חסרים, משתנה יום ההולדת ויום השנה. ומי שנולד בראש-חודש טבת בשנה חסרה, המלך ראש השנה חל במיום ב' או ג', אז 'פת' - פותחים וחוצים את פרשת נצבים וילך, ובשנה שמינייה חודש טבת בשנה שבה חסרים חסרים, נחלקו הפוסקים מתי הוא מתחייב במצוות, אם בא' דראש-חודש טבת, ונמצא מקדים ביום אחד אל ל' בכסלו; או שמא ביום ב' דראש-חודש טבת, כפי היום שנולד בו; והשאלה גם נוגעת למקרה הפוך, מי שנולד ב' בחודש בשנה מלאה, ובשנה שימאלו לו י"ג שנים תהיה שנה חסרה, האם נעשה גדול כבר ביום כ"ט או ביום א' של החודש הבא, וכך גם לגבי קביעת יום השנה וציון נס שנעשה לאדם. דוגמה לכך הוא האיירצייט של רבי צבי-הירש מרימינוב, שנשתלק ביום ל' במרחשון ת"ר, ורק ב"ב 45% מתוך השנים חודש מרחשון הוא מלא, ואילו בשאר השנים החודש חסר ואין בו יום שלשים לציון יום פטירתו.

מכך נשקטו לעיתים מלא, עלול להיווצר בלבול, כפי שהעירו כבר הפוסקים, מקביעת ימים לפי ימי החנוכה, במקום לפי ימות החודש. למשל, יום ל' בכסלו הוא תמיד הנה השישי של חנוכה, אולם אם טבת הוא הנה השביעי רק בשנים שחודש סכסו מלא, ואילו כאשר סכסו חסר הוא הנה השישי. כיוון של' בכסלו לא היה בשנה זו, ולכן יש לשים לב, למשל למי שנולד ביום ב' בטבת בשנה מלאה, שבה הולידו את הנה השביעי ורק בחמרת הנה "את חנוכה" - הנה השמיני, אולם שהגיע לגיל י"ג היה זה בשנה שחודש סכסו שבה חסר, ואפיון הוא נעשה ברימינוב "את חנוכה" בנר שמיני ולא בשביעי כפי שנולד, מפני שיש לחשב תמיד רק לפי התאריך בחודש ולא לפי מספר הנרות.

ב"ג אלו תשס"א אירע האסון המפורסם של הפלת מגדלי התאומים במנהטן שבניו-יורק, כאשר טרוריסטים ערבים צמאי דם השתלטו על מטוסי נוסעים אמריקאיים והתנגשו במגדלים הגבוהים בני 110 קומות, שעלו באש והתמוטטו. שני מטוסים נוספים התרסקו האחד בבניין הפנטגון בוועידתו, והשני התרסק במנהטן בנפילתו. לאחר שהנוסעים נאבקו בחוטמים והצליחו למנוע מהם לפגוע בבית הלבן של ארה"ב.

הפיגוע הדמים את העולם והוכיח את אפסיותו של האדם. כ"ז אלף בני אדם נהרגו בפיגועים, ובהם מאות יהודים הי"ל. פוסקי דורנו עסקו ביהודה כמה עובנות שבעליהם שחו בבניינים שבעה שהתמוטטו נכנסו בהם. ובין השאר הסתמכו גם על יהודי ד"א שנחשבו כיום כסימן מובהק, התפרסמו גם סיפורים רבים על יהודים שהיו אמורים להיות בבניינים אלו, וזמן השמים עיכבו בערם וזכו להינצל בדרך נס המוכיחה את יד ההשגחה הפרטית של ה' על כל בראיו.

יום אחד לפני כן, דרש המשגיח הנודע של ישיבת לייקווד רבי מתיאיון מומוני דרשה מוסרית לתלמידיו, ובין השאר אמר שאין לסמוך על שום דבר גשמי, "ואפילו על מגדלי התאומים אל תסמכו, שכן הם עלולים ליפול מחר". הרעיון היה מופרך לחלוטין, שכן מי העלה על דעתו שמגדלי התאומים יכולים ליפול, אך למחרת התגשמה הנבואה. השיחה המופלאה התפרסה במהירות, והגיעה לאוזני השירות החשאי של ארה"ב שפתחו בחקירה כיצד יד הרב של הפיגוע הצפוי. לא נותרה הביררה, וסוכני האג"ב-איוזומנו לישיבת לייקווד כדי לשמוע את שיחת המוסר שוב. גם ה"ישיבות משה" מוויניץ התבטאו יום קודם כל באוזני משלחת של עסקנים מארה"ב שביקרה בצול, כי "הנשיא האמריקאי רשום שהוא שליט, ואני יודע מהו המבחן עלול להביא עליו".

דורשי רשומות מצאו רמזים שונים בתורה שבנגלה ונסתר על המאורע העולמי, כגון הרמז בוורה פרשת בלק, שם נאמר שלפני בנין ירושלים יפלו ביום כ"ל לחודש הששי שלוש חומות גבוהות מהקנין רומי, והיכל הגדול שבה ייפול, ויש המבאיינים בשם הגר"א מוילנא כי יש להגיה ביום כ"ל במקום ביום כ"ה, ואם כן הוא יום כ"ג באלול שבו אכן נפלו חומות רומי של מימי הגר"א ויזירק שבאמריקה.

אחד מקורביו של רבי שלמה זלמן אוירבך סיפר לו כי שב מביתקור באמריקה, והוא שאל אותו אם ביקר בבניין התאומים, וכשחלה התפלא אמר לו רבי שלמה זלמן: "הרי בבניינים אלו ייתכן מקרה נדיר ביותר, ששני תיקונות ייוולדו באותה שעת בדיקו, ואילו זמן הרגית של שניהם יהיה במועד אחד. וזאת כאשר האדם נולד במרום הבניין הגבוה שם יש עירי או יום, והשני נולד למטה כאשר החושך כבר כיסה ארץ, והוא יהיה נימול יום אחד אחר הראשון..."

להעשות בידי יהודי פשוט? היכן היו חסידים חשופים אלו, ולמה לא עזב דעתם לפעול בדרך כזו כדי להציל את כל יהודי העיר מדי הרשע"?

הצדיק מבלי סים את ספורו ולא הוסיף מאומה על דבריו, אולם רבי ברוך מוויניץ שעמד שם והאזין לכל הספור, נתקף בפתח וחלחלה. לא היה ספק בלבו כי היהודי הפשוט שהגיע מבלייץ, עלול לקבל את דברי הרבי בפשוטם, והוא יפנה עתה לבצע הלכה למעשה כפי שפעל אותו יהודי פשוט בשמחת תורה בעיר ראיו. כלומר, הוא ישוב עתה לבללייץ וימצא דרך ביצד להגות מן המסלה את ה'מוסר' הנאלח... "הפרשיה עלולה להסתבך בהגו", אמר רבי ברוך לעצמו, "שכן הוא הרי עלול לספר בחקירתו לאחר חסולו של ה'מוסר', כי הרבי מבלי נתן לו את ההזדמנות לעשות זאת, ומי יודע איזה אסון הוא עלול להמיט בקף על הרבי ועל העולם היהודי כולו".

את חששו הביע בפני הגבאי ר' אהרן יהושע, אלא שהוא בטל את דבריו וטען בתקף כי היהודי שהגיע הנה בה תמים, עד שקבל לא הבין שיהרבי בון בספור שספר על 'השרף' מסטרליסק על המאורע העכשווי. רבי ברוך חשש בכל זאת, ומחר לדלך אחר היהודי כדי להזהירו לכל יעשה מעשה פזיז שעלול להיות בעוכריו, וחלילה יוכל להמיט אסון על משפחתו ועל העיר כלה.

הוא אכן הצליח לאתר את האיש שכבר עמד להפליג ברכבת בחזרה לעירו, וכשהצדיק מסר את אצלו מה אמר לרבי ומה ספר לו הצדיק, התברר כי אכן הגבאי צדק. "הרבי בכלל לא הבין אותי, ולא מסר בידי שום עצו וברכה ביצד להפטר מרשעותו של ה'מוסר' בעירנו" אמר הלה, והוסיף כי "איני יודע מה אענה לאנשי עירי בשובי..."

עם שובו של היהודי לבללייץ, נכנס אל בית-המדרש המקומי וספר למתפללים שנאספו כי הוא שוב זה עתה מבלי, ואף שספר לרבי על הצרה הקשה שבה נאנקים גני העיר, לא קבל כל מענה ופתרון, אלא שמע ממנו ספור עתיק שארע עם הצדיק מסטרליסק.

הנוכחים מהרו לחקור אותו ולקבל ממנו את כל הפרטים מבקורו בבל, האזינו רב קשב לספור שספר הרבי על 'השרף' מסטרליסק ועל אחריתו המרה של ה'מוסר' מראו, ולבסוף נענו ואמרו בהתלהבות ובהתרגשות ליהודי התמים: "דע לה, שבאותה שעה שהרבי ספר בבל את ה'ספור העתיק' שארע אצל הצדיק מסטרליסק, נפל המלשין 'שלו' באפן פתאומי ומת, ובבת-אחת זכינו לישיעה פלאית". היה ברוך כלכם כי הצדיק מבלי פעל את הישיעה הפלאית באמצעות ספורו הנורא, בלי שאותו יהודי תמים יבין ביצד עצם החזרה על הספור בפי הצדיק, פעלו כבר את הישיעה השמימית.

מדגש

"אל תהי שוטה בחרוזים" - הנה פשוטילשוני נפלא, המעודד את החרוזנים הקנסיים פחם בכתובת שירה, להעדיף 'חרוז' קושבת' של תבות המסתיימות בהברות דומות בצלילן, ולהקניע מחרוזת מאקצת של תבות שאין נחרזות קראו.

מקור הבטוי מדבר יב לרב הוגא במסכת חלין, שאמר לו "אל תהי שוטה, בחרוזין הרי זה ספן" על שאלתו על חתיכות בשר שהיה בהן ספן, ותלה אותן במחרוזות ונתעלמו מענין, האם הספן מעניק לבשר חזקת פשרות, או שמא יש לו דין של בשר שנתעלם מן העין. יש כאן אפוא משחק מלים כפול, בשני משמעות המשפט העוסק במחרוזת בשר, ובהשאלה נתן לחרוז מלים; והן בפסוק אחר מהמקור, עם שיד תבת 'בחרוזין' אל דברי רב: "אל תהי שוטה בחרוזין", תחת המקור "אל תהי שוטה" - אל תשאל שאלת שטות, מפני שבדאי "בחרוזין הרי זה ספן".

ברם, יתכן שגם במקור יש לקרוא בפסוק המחדש: "אל תהי שוטה בחרוזין", שכן רש"י בפרושו הראשון בשם מורו פותח: "אל תהי שוטה בחרוזים בשאלה זו, ודאי זה ספן", ואילו בפרושו השני: "אל תהי שוטה, בחרוזין הרי זה ספן" הפסוק אכן שונה, ותבת 'בחרוזין' שיכת לדין עצמו, 'בחרוזין הרי זה ספן', כפי שגם עולה ממגשח שבכתב יד מדיקום: "אל תהי שוטה, בשר בחרוזין הרי זה ספן".

הי גם כאלו שבקשו למצא בפרוש הראשון של רש"י את המשמעות המאחרת של הניב העוסק במלים מחרוזות, ולא לולשון חוט שזור בשור בתורת; ואף שאכן בתקופת רש"י נעשה שמוש פמנח "חרוזים" לכתובת שירה ופיאט, שכן הוא מזכר כבר ב"ספר השרשים" של המקור אבן ג'אנח שחי בספר בתחלת תור ההנה, ומקדים יותר מזכר הפנח הזה ב"לקט שמעוני": "צוארף בחרוזים - אלו הפיטנים"; אך בתקופת התלמוד עדן לא נעשה שמוש בכתובת בחרוזים, אף יש לקרוא נציים כבר במקרה. השמוש המדויק בחרוזים החל בידי הפיטנים הקדמונים יצ"י והקליר, שחי בארץ ישראל בתקופה הביזנטית, בעת המקבילה לתקופת האמוראים בבבל.

פתגם דומה שיחס (בטעות) לרבי אברהם אבן-עזרא, הוא: "לא תחרו בשור וחמור, כי אם את השור בערי המישור, ואת החמור בהר המור"; וגם הוא מהנה המלצה לחרוזים, להעדיף 'חרוז' ראיה' של שתי ההברות האחרונות במלה: "שור מישור", 'חמור מור' (ועדיף ממונה 'חרוז' משפחת' של שלשה עצמים זהים), מאשר 'חרוז' עוברת' שבה רק ההברה האחרונה תואמת: "שור חמור".

הבטוי "העלית חרס בידך" משמש במשמעות של מלאכת-שוא, אחד שטרח הרבה ולא הועיל מאומה. מקורו מדבריו הגמרא במסכת בבא מצאא על אדם שבקש לפטר עצמו מן החרו ולא הועילו כל מאמציו, ואמר לו רבי עקיבא: "צלת במים אדירים והעלית חרש בידך". בדרך קלה מתפרש הדבר כפשוטו, שהעלה חרש בידו שאין ראוים כללם פרוש רש"י, אולם קשה לכתוב את מקור הפתגם ונודע לו לאדם להרים חרס וקה פמש למצא? אלא שבשולש מקומות פשוט נאמר הבטוי "אי לא דלתי לה חספא, מי משפחת מרגניתא תותה"? כלומר אלו לא היית מגביה את שבר החרס, האם היית מוצא את המרגלית שתחתיה? והבטוי שמש שם פמנח פתשובת הרב לתלמיד שהמה על דבר הלכה שאמר ויכר לופיע פן פמשנה, והשבי אלו לא היית אומר את דברי, לא היית מועלה על דעתך למצא את פמשנה. ויכר תמה רבנו תם בתוספות בבבא מצאא מה ענין מרגלית תחת חרסים, וכי רגילים למצוא שם? אך הרב חנוך גרנטר"ו פתב באור נפלא, כי 'החרס' כאן הנה הצדף שבים, ששמו בינתי משתף עם חרס, וכיון שהתורה נמשלה למרגלית לכן עונה הרב לתלמידו, ללא העלית - בעבורך את הצדף מהים, לא היית מוצא את המרגלית שבו; ואם כן זו פננת הבטוי "העלה חרס בידך" - פאדם שצולל תמה למצא פנינים, ולבסוף העלה חרס - צדף ריק ללא פנינים...

רבי מנחם מנדל מוויז'ניץ בעל ה"צמח צדיק" מוויז'ניץ, נודע כאחד מגדולי בעלי הצדקה בדורו. סכומי הכספים שחלק לעניים ונזקקים הגיעו להון עתק, עד שגיסו רבי מנחם נחום משטפנשט בגו של רבי ישראל מוויז'ניץ אמר פעם, כי אם לא היה מחלק לאחרים את כספו שהגיע אליו, היה נעשה עשיר גרוטשילד... רבים מחסידיו היו מכניסים אותו בשתף לעסקיהם כדי להתברך בזכותו, אולם את כל הרווחים שקבל היה מחלק לצדקה, וכמעט לא הותרו מאומה להוצאות ביתו. פעם שאלוהו תלמידיו, הרי חז"ל אמרו בכתובות "המבזבז אל יבזבז יותר מחמש", וכיצד עובר הרבי על דברים אלו? והשיב: "ומה אעשה. ואחר שנתתי חמש מקמוני לצדקה, בא אלי יהודי תמים ומספר לי כי הוא עומד לפני נשואי אחד מילדיו. ואין בידו להשיג כדי רכישת בגדים ונדניה, ולהוצאות החתונה? מיד עולה במחשבתו, שאף אם אמנם אני עתיד להיות בגיהנום כיון שאני מבזבז יותר מחמש, אבל עדיף לי להיות מיושרי גיהנום, ובלבד שאותו יהודי לא יצטער ולא יתעצב שאין בידו מומן מספיק להוצאות החתונה..."

החסיד הנודע רבי מרדכי חנא פוקס, עסק כל ימיו במצות הצדקה במסירות נפש, ובמשך ימי חייו חלקו באלפי עניים ויתומים וחלצים מן המצר. ספר רבי יהודה הורוויץ מוויז'ניץ, כי פעם ראהו פונה אל אחד מעשירי גרוסוורדין, ומבקש ממנו סכום גדול כהלוואה לתקופה מסוימת. למטרת צדקה חשובה. הלה הכיר את ר' מרדכי חנא כאיש נאמן שכל מהותו עשית צדקה וחסד, והעניק לו את ההלוואה מיד. תמה רבי יודאלע בלבו על ר' מרדכי חנא, שכן שער בנפשו שלא יעלה בידו לאסוף בכל גרוסוורדין סכום כה עצום עד התאריך הנקוב שבו עליו לפרע את ההלוואה. זאת תמיהתו לא הותר בלבו, אלא הציגו בפניו ר' מרדכי חנא, וזה השיב לו כי הוא מקנה לקבל את הסכום הדרוש מידיו של ר' יעקב משטרנוביץ שהיה אוסף כספים לצדקה ומביא לר' מרדכי חנא מפעם לפעם. ר' יעקב זה התפרנס מגייע בפיו כוונ, ומדי פעם היה הולך בגליו משטרנוביץ ועד גרוסוורדין כדי להסתופף בצל רבו "אהבת ישראל" מוויז'ניץ, ובדרך שגמשה בפה שבועות היה אוסף כסף לצדקה ומסרם בהגיעם לגרוסוורדין לר' מרדכי חנא שהיה מחלקם לעניים ונזקקים. שמו הרבי מוויז'ניץ את הדרך בלבו, והמתין לראות כיצד יפל דבר. כאשר הגיע ר' יעקב העירה, ברא אצלו איזה סכום הביא עמו בשביל רבי מרדכי חנא, ולפליאתו נקב בסכום המדיק ממש כפי שנטל ר' מרדכי חנא בתורת הלוואה למטרת הצדקה שלו. "אז ראיתי מהי מדת הבטחון", היה מסים ר' יודאלע כשהיה מספר עבדה נפלאה זו.

לצד גאונותו בתורה של רבי אהרן קוטלר ואהבתו אותה אהבת נפש, היה מיוחד במדותיו הנאצלות ובנדידתו אחר החסד עם הזולת. בהקדמה לספרו נכתב עליו: "כל ענין של חסד וסיוע שבא לפניו, לא ישקט עד אם פלה מעשהו, ובמהירות בדרך הצדיקים". מעולם לא היה דוחה ענין פלשה לזמן מאחר, אלא אם היה מדרב בנושא השעון ישוב הדעת. נר לרגליו היו דברי הלל הזקן באבות: "אל תאמר לכשאפנה אשנח", והמנט שכל על כל פעלה של חסד היה במקצה שאין להחמיצה ולדחותה. ספר אחד ממנהלי ישיבתו הנודעת בליקווה, כי בתקופה

מסימת החליטו להנהיג מעט סדר בלשבת הישיבה, שכן העמס על ראש הישיבה היה קשה מנשוא. היו ימים בהם הגיעו עשרות ואף מאות שיחות טלפוניות אליו. פעם נסה להסביר לאיש שהתקשר, כי ראש הישיבה עסוק עכשיו ויש לנסות להתקשר במועד מאחר יותר. אולם כשרבי אהרן שמע זאת התמרמר ושאלי: היתכן?! יהודי פונה אלינו ואומרים לו לפנות בזמן אחר? והרי יתכן שהענין באמת נחוץ לו ואינו סובל דחוי, וגם אם לא - הרי יש כאן כבוד הבריות, ואם יהודי פונה לך לסייע לו מיד". ומה עושים כאשר שנים מתקשרים בבת אחת? גם לכך מצאו פתרון, ובמשרדי הישיבה היו שני מכשירי טלפון, וראש הישיבה מדרב בודמנית בשניהם...

אחד מתלמידיו ספר פעם, כי הגיע אליו קרוב לחצי הלילה כדי לסייע לאדם שנפל למשכב. "וראיתי כיצד הוא מפקיר את עצמו לחלוטין למען הזולת. וידתו היתה פתוחה לרוחה למרות העשה המקדמת, ואיש לעשרות נכנסו ויצאו, העפתי מבט לעברו והבחנתי כי שפתיו כחלות מרב מאמץ ודעב, אולם למרות שאזלו כוחותיו לא חדל רגע מלפעל. נהל שיחות טלפוניות, השיא עצות לשואלים ועזר לנזקקים, ולא נח לרגע". ברגישותו המקדמת לסביבתו, היה נוהג בכל נסיעותיו עם תלמידיו ומבניו, לבקש מהם לאסוף לרכבם את ההולכים ורגלי או ממתינים להסעה, והיה מזכיר למיד את דברי הגמרא ביבמות: "לא ישפך אדם מייבורו ואחרים צריכים להם". לעתים היה מבחין בתלמידיו וישיבה שעומד על אם הדרך וממתין לרכב מזדמן, ואף שיעד נסיעתו היה להפך, היה עוזר לידו ומוסר לו שטר בן חמשה דולרים כדי שהלה ישתמש בתחבורה הצבורית ולא יודקק לנסיעת חנם. בזאת חנקה תש"ד היה אמור למסר שעור בפילולפיה, בישיבה שישד בה, אולם הוא הגיע רק באחור רב. שכן בדרבו הבחין באדם שעומד בצדי הכביש ומסמן בידו בבקשה להצטרף לנסיעה, אלא שהנהג המשיך בנסיעתו ורבי אהרן בקש ממנו לשוב על עקבותיו, למרות שנאלצו להאריך את הדרך הרבה, אך רבי אהרן לא העליח להבין "כיצד אפשר להשאיר אדם בלילה גשום בכביש כה סואן? אף שהלה לא היה יהודי, וזאת מפני דרכי שלום וקדוש השם."

ספר אחד מידיו של איש החסיד רבי שמואל דסקל מבני ברק, כי פעם הזמן לחתנת בנו של ידידו זה, וכיון שהיה עליו להגיע אל אזור אולם התנהג בשעה מקדמת, החליט להמתין באולם הממוג עד לתחלת הארוג. להפתעתו מצא אולם גדוש באנשים שיושבים וסועדים את לבם, בשעה מקדמת מהמופיע בהזמנה. הדבר הפליא אותו מאוד כמובן, ופליאה בפולחן היתה לו כאשר גלה כי כל הסועדים הנם עניים ואביונים. "מסתבר כי טעיתי ולא הגעתי אל האולם הנכון" אמר האיש לעצמו ובקש לצאת, אלא שחאחד הנזכרים הבחין במבוכתו ושאל אם הוא זקוק לעזרה. "אכן, אני מחפש את חתנת משפחת דסקל", והלה השיב: "אכן, לא טעיתי. והנה ר' שמואל בעל השמחה עומד שם בירכתי האולם". האיש לא הבין את המתרחש ור' שמואל איש החסד הסביר בפשטות: "הזמנתי אצל בעל האולם שלש מאות מנות לסעודה בשעה מקדמת והזמנתי את כל עניי העיר לשמח עמי, ולאחר מכן יקבל כל אחד מתותיד מכבדת. ובשעת החפה שתערך בחצר הרבי מוויז'ניץ, יכינו את האולם מחדש בעבורנו..."

מספרים על מלמד אחד, שהיה מתאונן על מלאכתו הקשה שבמקדש, והיה אומר: "ראייה מפרשת יש לי מן המקרא, לפתגם השגור בפי הבריות, כי מלאכתו של מלמד תינוקות קשה כמלאכת חוטב עצים, שהרי על הפסוק "מחטב עצים" שבפרשת נצבים, מפרש רש"י: "מלמד" ... ולעתים היה נאנח ואומר: "באמת קשה מלאכתו של מלמד יותר ממלאכתו של חוטב עצים", וידעם אתה למה? מפני שחוטב עצים - כל גוי שנוסף אליו, הריהו מקל על עבודתו. ואלו מלמד - כל גוי שנתוסף לו, מוסיף עבודה קשה על עבודתו..."

מספרים על המלמד דודקו שבעיר סלונים, שהיה מתפאר בעצמו שאין פחותו ממהה במלאכתו, וכל תלמידים שאלו למד תורה מפניו בילדותו, אינו בחזקת תלמידים. כששמע זאת רב העיר רבי איזיל חרין, נענה ואמר בשניגותו: "אכן, צודק הוא מלמד זה, והוא עצמו ראיה לדבריו. שהרי הוא בעצמו לא למד תורה מפיו של מלמד דודקו זה, וראו נא איזה בור ועם הארץ הוא..."

אל רבי דוד מטולנא הגיע פעם מלמד אחד שספר בצער על פרנסתו הדחוקה. נאנח האיש ואמר: "מלמדות הריהו פרנסה קשה ובוזיה", ותרבי נענה: "לא כן, אלא מלמדות הריהו קשה ובוזיה ואין בה פרנסה..."

בפי חכמי הספרדים היה שגור הנוסריון "מ"ת" - למלמד תינוקות, ואמרו בהלצה שפולמדים פטורים מתשלומי מסים, כשם שלא נתן לגבות מסים מן המוות... וכן חתם רבי רפאל ברוך טוליאנו ראב"ד מקנס באחד ממכתביו: "נאם המר ונאנח מצרת ושעבוד נערי בני ישראל אשר סבבני והקיפוני וכתרני כעכנא, עד שפמעט כל מ"ת (מלמד תינוקות) - מת חשוב יותר ממנו..."

פרשת כי תבוא מסתימת בפסוק "ושמרתם את הברית הזאת ועשיתם אותה, למען תשיבילו את כל-אשר תעשו". ומיד לאחר מכן מתחילה פרשת "אתם נצבים היום כלכם... כל איש ישראל".

רמז יש כאן לדברי חז"ל בקדושין "לעולם יראה אדם את עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב. עשה מצוה אחת, אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות". ואם כן על האדם להתבונן היטב בכל מעשיו, כי בפעלה אחת יכול להכריע את כל העולם לזכות או לחילה להפך. וזו חכמה "למען תשיבילו" - שתעשו את כל מעשיהם בשום-שכל ובהתבוננות, שכן "אתם נצבים היום כלכם" - כל העולם בל עומד על "כל איש ישראל" - על כל אחד ואחד מ ישראל שבמעשיו הוא קובע את העולם לכף זכות. (רבי שמואל מדארג)

ספרי 'שבת טיש' ו"מידות טיש" בחנויות הספרים המובחרות
5806777@GMAIL.COM

הפצ"ת
ועד הפצת תורה

